

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
HUQUQNI MUHOFAZA QILISH
AKADEMIYASI**

**4-MAVZU. O'ZBEKISTONDA KORRUPSIYANING TURLARI:
FAVORITIZM, NEPOTIZM, KRONIZM VA MAHALLIYCHILIKNI
BARTARAF ETISHDA JAMOATCHILIK NAZORATI,
SHAXSIY MAS'ULIYATNING O'RNI VA KORRUPSIYANI
BARTARAF ETISHDA XALQARO HAMKORLIK**

Ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilari, o'quvchilari va talabalari uchun mo'ljallangan kurs

Reja:

1. O'zbekistondagi korrupsiya turlari
2. Jamoatchilik nazorati va shaxsiy mas'uliyat
3. Xalqaro hamkorlikni yaxshilash va korrupsiyaga qarshi kurashni samarali tashkil etish

O'zbekistonda korrupsiyaning turlari

Favoritizm

Favoritizm — mansabdor shaxs yoki rahbarning ayrim shaxslar, guruhlar yoki tashkilotlarga asossiz ravishda alohida ustunlik va imtiyoz berishidir.

Bunda qarorlar qonuniy mezonlar, adolat yoki ochiq raqobat asosida emas, balki shaxsiy manfaat, xayrixohlik yoki subyektiv munosabat asosida qabul qilinadi.

Favoritizm turli sohalarda namoyon bo'lishi mumkin: davlat xaridlarida ma'lum kompaniyani qo'llab-quvvatlash, grant yoki subsidiya ajratishda ayrim shaxslarga ustunlik berish, xizmat ko'rsatishda navbatni buzish va boshqalar.

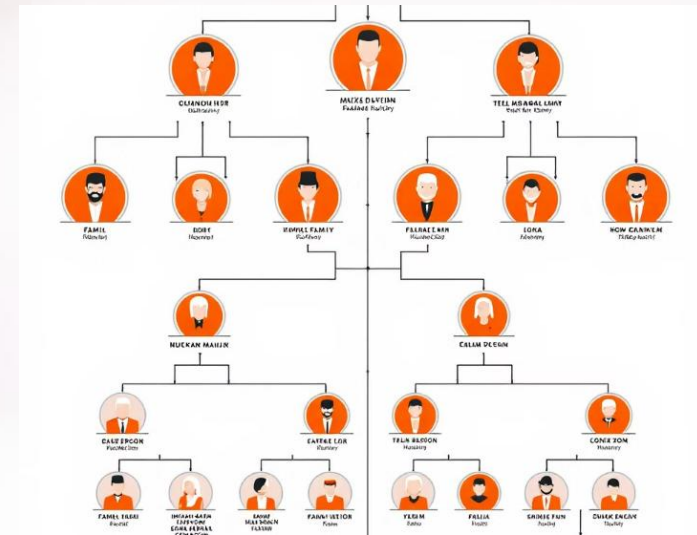
Masalan, davlat tashkiloti tenderda barcha ishtirokchilar uchun teng sharoit yaratishi kerak bo'lsa-da, amalda ma'lum kompaniyaga qulay talablar qo'yilishi favoritizm hisoblanadi.

Bunda mansabdor shaxs o'z qarindoshlari yoki yaqin oila a'zolarini qonuniy va adolatli mezonlardan ustun qo'yadi.

Nepotizm davlat boshqaruvi, biznes, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa sohalarda uchrashi mumkin. Bu holat teng imkoniyat va adolat tamoyillarini buzadi.

Masalan, davlat tashkilotida vakant lavozimga ochiq tanlov o'tkazilgan bo'lsa-da, rahbar o'z qarindoshini ishga joylashtirsa yoki davlat mablag'lari bilan bog'liq loyihalarni o'z oila a'zolariga tegishli kompaniyalarga bersa, bu nepotizm ko'rinishi hisoblanadi.

Nepotizm

Nepotizm — qarindosh-urug'chilik asosida imtiyoz, lavozim, moddiy manfaat yoki boshqa imkoniyatlarni berishdir.

Kronizm

Kronizm — do‘stlar, yaqin tanishlar yoki shaxsiy aloqadagi insonlarga asossiz ravishda ustunlik berishdir. Kronizm qarindoshlikka emas, tanish-bilishchilik va norasmiy aloqalarga asoslanadi.

Bunda qarorlar professional mezonlar yoki qonuniy talablar asosida emas, balki “o‘z odami”ni qo‘llab-quvvatlash tamoyili asosida qabul qilinadi.

Masalan, davlat organida muhim loyiha yoki shartnoma eng yaxshi taklif bergan kompaniyaga emas, balki mansabdor shaxsning yaqin do‘stiga tegishli korxonaga berilishi kronizm hisoblanadi.

Kronizm korrupsion muhitni kuchaytiradi, raqobatni cheklaydi va jamiyatda ishonchsizlikni yuzaga keltiradi.

Mahalliychilik ko'pincha davlat boshqaruvi, ta'lim, biznes va ijtimoiy munosabatlarda namoyon bo'ladi. Bu holat hududiy guruhbozlikni kuchaytiradi va adolat tamoyiliga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Masalan, mansabdor shaxs davlat loyihalari, ish o'rinlari yoki boshqa imkoniyatlarni asosan o'z hududidan bo'lgan shaxslarga berishi mahalliychilik hisoblanadi.

Mahalliychilik natijasida jamiyatda teng imkoniyat buziladi, professional raqobat zaiflashadi va korrupsiya xavfi ortadi.

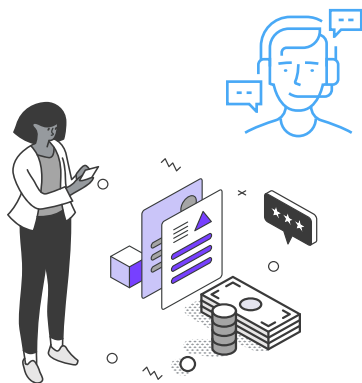
Mahalliychilik

Mahalliychilik — shaxslar yoki guruhlariga ularning bilim, tajriba yoki malakasiga qarab emas, balki qaysi hudud, viloyat, tuman yoki mahalladan ekaniga qarab ustunlik berishdir.

Jamoatchilik nazorati va shaxsiy mas'uliyat

Jamoatchilik nazorati

Jamoatchilik nazorati — fuqarolar, ommaviy axborot vositalari, nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoatchilik kengashlari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan davlat organlari, mansabdor shaxslar hamda tashkilotlar faoliyatini kuzatish, baholash va muhokama qilish jarayonidir.

Jamoatchilik nazoratining **asosiy maqsadi** — davlat organlari faoliyatida ochiqlik, shaffoflik, qonuniylik va hisobdorlikni ta'minlashdir. Bu nazorat orqali fuqarolar davlat boshqaruvida bevosita yoki bilvosita ishtirok etadi, muammolarni ko'taradi, kamchiliklarga e'tibor qaratadi va ularni bartaraf etishga yordam beradi.

Jamoatchilik nazoratining ahamiyati

Korrupsiyaga qarshi kurashishda jamoatchilik nazorati juda muhim ahamiyatga ega. Chunki korrupsiya ko'pincha yashirin tarzda sodir etiladi. Agar davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik kuzatuv kuchi bo'lsa, noqonuniy qarorlar, manfaatlar to'qnashuvi, favoritizm, nepotizm yoki davlat mablag'laridan noto'g'ri foydalanish holatlarini erta aniqlash imkoniyati paydo bo'ladi.

Masalan, davlat xaridlari bo'yicha tender e'lon qilinganda, fuqarolar, jurnalistlar yoki nodavlat tashkilotlar tender shartlarini tahlil qilishi mumkin. Agar talablar faqat bitta kompaniyaga moslab yozilgan aniqlansa, bu holat jamoatchilik muhokamasiga olib chiqiladi va tegishli organlarga murojaat qilinadi. Natijada tender qayta ko'rib chiqilishi yoki bekor qilinishi mumkin.

Jamoatchilik nazorati faqat tanqid qilish emas, balki konstruktiv takliflar berish, davlat organlari bilan hamkorlik qilish va tizimni yaxshilashga xizmat qilishdir. Shu sababli u demokratik jamiyatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

Jamoatchilik nazoratining asosiy shakllariga fuqarolar murojaatlari, ommaviy axborot vositalarida muammolarni yoritish, ijtimoiy tarmoqlarda jamoatchilik fikrini bildirish, jamoatchilik eshituvlari, ochiq ma'lumotlarni tahlil qilish, davlat organlari huzuridagi jamoatchilik kengashlari faoliyati kiradi.

Jamoatchilik nazoratining mexanizmlari

Ijtimoiy so'rovlar: aholining fikr-mulohazalarini o'rganish orqali muammolarni aniqlash.

Monitoring: davlat organlari faoliyatini muntazam kuzatib borish.

Jamoatchilik ekspertizasi: qonun loyihalari va qarorlarni mustaqil baholash

Jamoatchilik eshituvlari: muhim masalalarni ochiq muhokama qilish.

Shaxsiy mas'uliyat nima?

Masalan, fuqaro davlat xizmatidan foydalanmoqchi bo'ladi. Unga ayrim shaxslar **"ishingizni tezlashtirib beramiz"** deb noqonuniy pul taklif qilishni maslahat beradi. Agar fuqaro bunga rozi bo'lmasa, xizmatni qonuniy tartibda olsa va zarur bo'lsa, noqonuniy taklif haqida tegishli organlarga xabar bersa, bu shaxsiy mas'uliyatning amaliy ko'rinishi hisoblanadi.

Shaxsiy mas'uliyat

Shaxsiy mas'uliyat — har bir insonning o'z harakati, qarori, xulq-atvori va tanlovi uchun javobgarlikni anglab yashashidir. Bu tushuncha insonning nafaqat qonun oldidagi, balki jamiyat, oila, kasb va vijdon oldidagi mas'uliyatini ham ifodalaydi.

Korrupsiyaga qarshi kurashishda shaxsiy mas'uliyat alohida ahamiyatga ega. Chunki korrupsiya faqat mansabdor shaxs pora olganda emas, balki **fuqaro pora berishga rozi bo'lganda**, noqonuniy yo'l bilan ish bitirishga harakat qilganda yoki adolatsizlikka befarq qaraganda ham kuchayadi.

Shaxsiy mas'uliyatli inson qonunni hurmat qiladi, o'z huquq va majburiyatlarini biladi, noqonuniy takliflarni rad etadi va korrupsion holatlarga befarq bo'lmaydi. U **"hamma shunday qiladi"** degan noto'g'ri qarashga ergashmaydi, balki qonuniy va halol yo'lni tanlaydi.

Nima uchun muhim?

Shaxsiy mas'uliyat davlat xizmatchilari uchun ham juda muhim. Mansabdor shaxs o'z vakolatidan shaxsiy manfaat uchun foydalanmasligi, manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelganda bu haqda xabar berishi, qarorlarni xolis va adolatli qabul qilishi lozim.

Masalan, davlat xizmatchisi tender komissiyasida ishtirok etmoqda, tenderda esa uning yaqin qarindoshiga tegishli kompaniya qatnashmoqda. Bunday holatda u manfaatlar to'qnashuvi haqida rahbariyatga xabar berib, qaror qabul qilish jarayonidan chetlashishi kerak. Bu halollik va shaxsiy mas'uliyat namunasidir.

Shaxsiy mas'uliyat jamiyatda halollik madaniyatini shakllantiradi. Agar har bir fuqaro pora bermaslik, tanish-bilishchilik qilmaslik, adolatsiz qarorga ko'z yummaslik va qonuniy yo'lni tanlashga intilsa, korrupsiya uchun ijtimoiy muhit torayadi.

Qanday shakllanadi?

Shaxsiy mas'uliyat tarbiya, ta'lim va jamiyatdagi ijobiy namunalar orqali shakllanadi. Bu uzluksiz rivojlanish jarayonidir.

Xalqaro hamkorlikni yaxshilash va korrupsiyaga qarshi kurashni samarali tashkil etish

Xalqaro hamkorlikni yaxshilash — davlatlarning korrupsiyaga qarshi kurashishda o‘zaro tajriba almashishi, birgalikda dastur va mexanizmlarni amalga oshirishi hamda xalqaro standartlarni joriy etishidir. Chunki korrupsiya faqat bir davlat ichidagi muammo emas, balki xalqaro iqtisodiyot, investitsiya muhiti va xavfsizlikka ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan global muammodir.

UNITED NATIONS

UNODC

WORLD BANK GROUP

Korrupsiyaga qarshi kurashni samarali tashkil etish uchun davlatlar xalqaro tashkilotlar, konvensiyalar va hamkorlik platformalari orqali birgalikda ishlaydi. Bunda BMT, Transparency International, OECD, Jahon banki kabi xalqaro tashkilotlarning tajribasi va tavsiyalari muhim ahamiyatga ega.

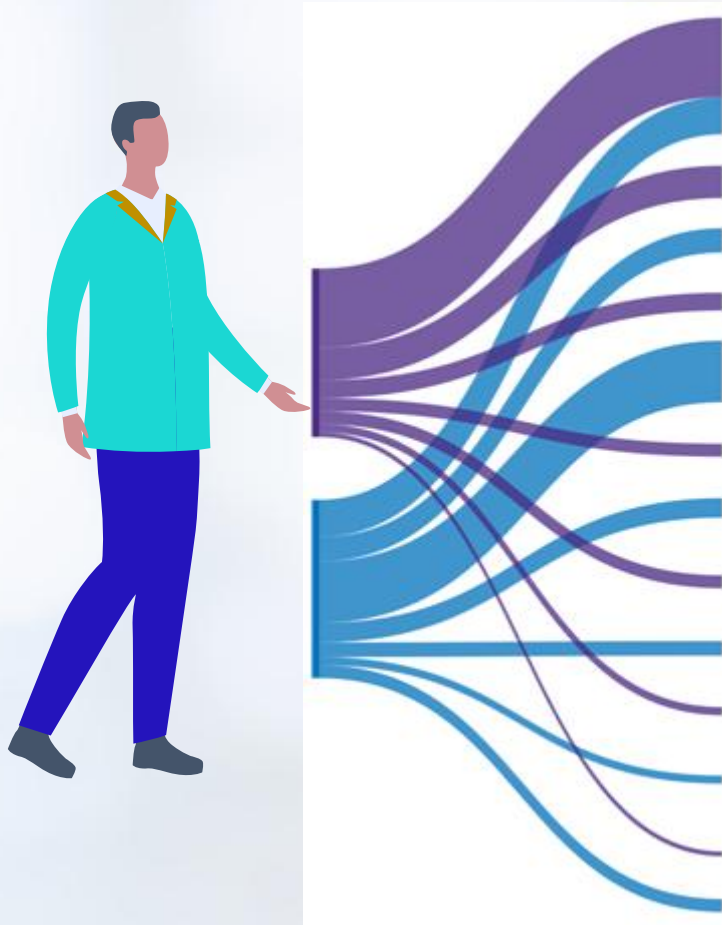
Xalqaro hamkorlik doirasida davlatlar:

- korrupsiyaga qarshi qonunchilikni takomillashtiradi;
- xalqaro standart va tavsiyalarni joriy qiladi;
- korrupsion jinoyatlar bo'yicha ma'lumot almashadi;
- noqonuniy aktivlarni qaytarish bo'yicha hamkorlik qiladi;
- davlat xizmatlarini raqamlashtirish tajribasini o'rganadi;
- davlat xizmatchilari va mutaxassislarning malakasini oshiradi.

Masalan, ayrim davlatlarda davlat xaridlari to'liq elektron platforma orqali amalga oshirilishi va barcha ma'lumotlar ochiq e'lon qilinishi korrupsiya xavfini kamaytirgan. Shu kabi xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy tizimga moslashtirish korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshiradi.

Xalqaro hamkorlik: ahamiyati va yo'nalishlari

Tajriba almashish

Boshqa mamlakatlarning eng yaxshi amaliyotlarini o'rganish.

Qonunchilikni takomillashtirish

Xalqaro standartlarga muvofiq milliy qonunchilikni rivojlantirish.

Texnik yordam

Xalqaro tashkilotlardan moliyaviy va texnik ko'mak olish.

Hamkorlikda kurashish

Korrupsiyaga qarshi transmilliy birgalikda kurashish.

O'zbekistonning xalqaro hamkorlik tajribasi

O'zbekiston ham korrupsiyaga qarshi kurashishda xalqaro hamkorlikni rivojlantirib bormoqda. Jumladan, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi talablarini amalga oshirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, ochiq ma'lumotlar tizimini kengaytirish va korrupsiyaga qarshi ichki nazorat mexanizmlarini joriy etish bo'yicha islohotlar olib borilmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurashni samarali tashkil etishda faqat jazolash emas, balki profilaktika, shaffoflik, jamoatchilik nazorati va huquqiy madaniyatni oshirish ham muhim hisoblanadi. Shu sababli xalqaro hamkorlik davlatlarga zamonaviy va samarali mexanizmlarni qo'llash imkonini beradi.

Natijada xalqaro hamkorlikni kuchaytirish korrupsiya xavfini kamaytirish, davlat boshqaruvida ochiqlikni ta'minlash, investitsion muhitni yaxshilash va fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonning xalqaro hamkorligi doirasida korrupsiyaga qarshi kurashish va davlat boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha bir qator aniq ishlar amalga oshirilgan.

Jumladan:

- **BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga (UNCAC) qo'shilishi** va uning talablarini milliy qonunchilikka joriy etish ishlari olib borildi. Shu asosda "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar takomillashtirildi.
- **Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi** tashkil etildi va uning faoliyatida xalqaro standartlar hamda xorijiy tajribalar asos qilib olindi.
- **Davlat xizmatlarini raqamlashtirish** bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Xususan:
 - Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali rivojlantirildi;
 - ko'plab xizmatlar elektron shaklga o'tkazildi;
 - inson omilini kamaytirish orqali korrupsiya xavfini pasaytirish maqsad qilindi.
- **Ochiq davlat xaridlari tizimi** bosqichma-bosqich joriy etildi. Tender va davlat xaridlari bo'yicha ma'lumotlarni elektron platformalarda ochiq e'lon qilish amaliyoti kengaytirildi.

- **OECD, Jahon banki, UNDP va GIZ** bilan hamkorlikda:
 - korrupsiyaga qarshi milliy strategiyalar ishlab chiqildi;
 - davlat xizmatchilari uchun trening va seminarlar tashkil etildi;
 - manfaatlar to'qnashuvini boshqarish va komplayens tizimlari joriy qilindi.
- **Ochiq ma'lumotlar tizimi (Open Data)** rivojlantirilib, davlat organlari faoliyatiga oid ma'lumotlarning ochiqligi kuchaytirildi.
- **ISO 37001 korrupsiyaga qarshi menejment tizimi** bo'yicha xalqaro tajribalarni joriy etish ishlari boshlandi va ayrim davlat tashkilotlarida ushbu standart asosida ichki nazorat tizimlari shakllantirildi.
- **Xalqaro forum va konferensiyalarda ishtirok** etish orqali O'zbekiston xorijiy davlatlar bilan tajriba almashmoqda hamda korrupsiyaga qarshi kurashishning zamonaviy mexanizmlarini o'rganmoqda.
- **Sud-huquq tizimini isloh qilish**, sudlar mustaqilligini kuchaytirish va ochiqlikni ta'minlash bo'yicha ham xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilinmoqda.

Ushbu ishlar natijasida davlat boshqaruvida ochiqlikni oshirish, korrupsiya xavfini kamaytirish va fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Muvaffaqiyatli loyihalar tahlili

“Ochiq budjet” portali davlat budjeti xarajatlari ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi. Fuqarolar budjet mablag‘lari qayerga sarflanayotganini kuzatishi, taklif berishi va loyihalarga ovoz berishi mumkin. Bu ochiqlikni oshirib, samarasiz xarajatlarning oldini olishga yordam beradi.

“Mening fikrim” portali fuqarolarning qonun loyihalari va ijtimoiy masalalar bo‘yicha fikr va taklif bildirishiga xizmat qiladi. Ushbu platforma fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini oshirib, qarorlar qabul qilishda jamoatchilik fikrini inobatga olishga yordam beradi.

E-sud tizimi sud jarayonlarini raqamlashtirish va shaffoflikni oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tizim orqali fuqarolar sudga onlayn murojaat qilishi, ishlarni kuzatishi va sud qarorlari bilan tanishishi mumkin. Natijada byurokratiya va inson omiliga bog‘liq korrupsiya xavfi kamayadi.

Davlat xaridlari platformasi davlat xaridlarini elektron shaklda amalga oshirishga xizmat qiladi. Platforma tenderlarni ochiq o‘tkazish, barcha ishtirokchilar uchun teng sharoit yaratish va xarid natijalarini oshkora ko‘rsatishni ta‘minlaydi. Natijada favoritizm, tanish-bilishchilik va korrupsiya xavfi kamayadi.